

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНОГО ПРАВА

МАРУСЕНКО Роман Ігорович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри земельного та аграрного права КНУ ім. Т. Шевченка

СТАРОСТЕНКО Діана Миколаївна - кандидат юридичних наук, асистент кафедри земельного та аграрного права КНУ ім. Т. Шевченка

В статті аналізується ситуація накладки границь земельних учасків, можливі шляхи її розв'язання. Розглядаються варіанти судової захисти порушеного права. Констатується складність застосування передбачених законом механізмів усунення накладок, пропонуються шляхи розв'язання складившоїся ситуації.

Ключові слова: накладання меж, позбавлення права власності, захист прав на землю.

Гарантування захисту та відновлення порушеного права є умовою стабільності земельного правопорядку. Наділяючи суб'єктів правами, держава піклується і про можливість їх захисту. Відповідно до статті 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, які проголошуються рівними перед законом. Саме тому одним з елементів змісту суб'єктивного земельного права є можливість його захисту у встановленому порядку.

Питання захисту прав на землю перманентно викликає увагу вчених і практиків, про що свідчать праці О.П. Кулинич [1], П.Ф. Кулініна [2], А.М. Мірошніченка [3], В.В. Носіка [4], М. Самбор [5] та багатьох інших.

Знайшло своє відображення це питання і на рівні правозастосовчої практики. Водночас окремі ситуації правозастосування вказують на складність ефективного захисту порушених прав за допомогою наявних засобів та алгоритмів. Це породжує потребу у пошуку

додаткових засобів захисту або переосмисленні ролі наявних. Аналізу однієї з таких ситуацій і присвячена дана публікація.

На рівні законодавства визначений достатньо широкий, на перший погляд, спектр способів захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав на землю. Захист судом прав на землю здійснюється способами, визначеними статтями 16, 21, 393 Цивільного кодексу України (надалі – ЦКУ), статтею 152 Земельного кодексу України (надалі – ЗКУ) [6]. При цьому з огляду на статтю 3 ЗКУ, способи захисту прав юридичних та фізичних осіб на земельні ділянки, визначені статтею 152 ЗКУ, підлягають переважному застосуванню перед нормами Цивільного та Господарського кодексів України, на що звертає увагу Пленум Вищого господарського суду України [7, п.2.9].

Зазвичай, способи захисту порушених земельних прав кореспондують гарантіям прав на землю. Так, держава гарантує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним (ст. 41 Конституції України). Норма ст. 153 ЗКУ, уточнюючи зазначену конституційно-правову гарантію, передбачає, що «власник не може бути позбавлений права власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законами України».

Позбавлення особи права власності можливе у випадках, прямо передбачених статтями 140, 143 ЗКУ: за добровільним волевиявленням власника чи у примусовому

порядку (як санкція за скоєне протиправне діяння або з мотивів суспільної необхідності, для суспільних потреб), а так само в силу настання юридичного факту (смерті власника).

Зважаючи на викладене, позбавлення правомірно набутого права власності на земельну ділянку не може бути способом захисту порушеного права, оскільки якщо право власності виникло на законних підставах, то збереження цього права за власником гарантується державою та забезпечуються нормами Конституції та Земельного кодексу України. Крім того, такий спосіб захисту не передбачений нормами законодавства України.

Водночас саме позбавлення права власності на земельну ділянку подекуди є чи не єдиним ефективним способом захисту порушеного права на земельну ділянку. Проілюструємо це на прикладі однієї справи, яка наразі перебуває у судовому провадженні судів загальної юрисдикції.

У 2006 році між Стороною-1 та Стороною-2 було укладено договір купівлі – продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення для ведення садівництва, відповідно до якого Сторона-2 придбала у власність земельну ділянку площею 0,50 га в адміністративно-територіальних межах сільської ради (за межами населеного пункту).

Зазначена земельна ділянка була сформована шляхом об'єднання декількох ділянок, що межували між собою, набутих у власність Стороною-1 на підставі договорів купівлі-продажу протягом 2004-2006 років.

Стороною-2 була замовлена та розроблена технічна документація із землеустрою щодо виготовлення правовстановлюючого документа на земельну ділянку, на підставі якої у тому ж 2006 році був отриманий Державний акт на право власності на земельну ділянку.

З метою підтвердження відсутності претензій третіх осіб на земельну ділянку Сторона-2 у 2009 році зверталася до Державного управління земельних ресурсів відповідного району, в якому просила надати інформацію щодо наявних «накладень» у базі даних Державного земельного кадастру відносно своєї (належним чином ідентифікованої) земельної ділянки.

Державне управління земельних ресур-

сів своїм листом підтвердило, що на земельну ділянку із зазначеним кадастровим номером жодні інші земельні ділянки не накладаються. З того часу земельна ділянка довгий час фактично не використовувалась, в оренду не передавалась.

Навесні 2012 року власник вирішив приступити до фактичного використання земельної ділянки, проте йому це не вдалося, оскільки земельна ділянка вже фактично використовувалась іншими особами для ведення особистого селянського господарства.

Власник земельної ділянки замовив розробку технічної документації щодо визначення (поновлення) меж своєї земельної ділянки, при складанні якої було виявлено, що на його земельну ділянку за даними Державного земельного кадастру «накладаються» три земельні ділянки суб'єктів, які її фактично і використовують.

Звернувшись із запитом до відділу Держземагенства відповідного району (надалі – відділ Держземагенства), власник земельної ділянки (Сторона-2) отримав лист, яким йому було повідомлено, про виявлені перекриття зовнішніх меж земельної ділянки із зовнішніми межами трьох земельних ділянок інших власників відповідно до переліку та графічної схеми, яка додавалась. Врегулювати це питання в доюрисдикційному порядку, шляхом усунення перешкод у реалізації права власності Сторони-2 не вдалося, оскільки треті особи також мали Державні акти на право власності на власні земельні ділянки (в межах, які спричиняли накладання за даними земельного кадастру). Кадастрові номери на земельні ділянки, що накладались на земельну ділянку Сторони-2, були присвоєні та зазначені в Державних актах. Найбільш цікавим є той факт, що земельні ділянки, межі яких накладались, за даними правопосвідчуючих документів навіть не межували – між ними повинен був знаходитись прогін для проїзду.

Усунути «накладки» в базі Державного земельного кадастру Сторони-2 не вдалося, оскільки ця інформація в базі Державного земельного кадастру була сформована на підставі індивідуально визначених координат, які має кожна земельна ділянка. А змінювати координати земельної ділянки після видачі

документів, що посвідчують право власності на цю земельну ділянку, на підставі виявлення «накладень», орган ведення земельного кадастру правових підстав не знайшов.

Тож, маємо наступну ситуацію: суб'єкти, які, як презюмується, правомірно набули у власність земельні ділянки, що підтверджено документами встановленого зразка, не мають правових можливостей реалізувати набуте ними право власності, оскільки реалізація права власності одного власника земельної ділянки порушуватиме право власності іншого власника і навпаки.

Проаналізуємо причини, які могли призвести до порушення права власності чотирьох суб'єктів земельних правовідносин, межі ділянок яких накладаються. Для цього слід встановити момент скоєння порушення; накладання меж з усією очевидністю є наслідком порушення порядку формування об'єктів права.

Оскільки станом на 2009 рік на земельну ділянку Сторони-2 накладень з жодними іншими земельними ділянками виявлено не було, то таке порушення вочевидь сталося у період з 2009 року до моменту, коли Сторона-2 виявила факт накладення при поновленні меж своєї земельної ділянки. Воно могло бути наслідком порушення процедури формування трьох суміжних земельних ділянок, а саме формуванням їх координат в іншій системі координат, внесенням такої інформації до Державного земельного кадастру з помилками чи іншими недоліками тощо.

Для правильної правової оцінки ситуації та обрання способу захисту порушеного права власності на землю необхідно проаналізувати дії відповідних суб'єктів на предмет їх відповідності чинним на момент формування земельних ділянок нормативно-правовим актам.

Кожен суб'єкт, який бере участь у процесі формування земельної ділянки, має нормативно визначені обов'язки, при реалізації яких частина природного середовища (земельного базису) перетворюється на об'єкт права приватної власності – земельну ділянку.

Так, на особу, яка бажає приватизувати земельну ділянку, покладається обов'язок первісної ідентифікації земельної ділянки та ініціювання процедур розроблення землевпорядної документації, її погодження та

затвердження уповноваженими органами - (ст.ст. 186, 186-1, ч.9 ст.118 ЗКУ).

Зацікавлена особа має можливість контролювати: а) факт розроблення документації із землеустрою (ст. 22 ЗУ «Про землеустрій»); б) факт отримання висновків про погодження/непогодження розробленої документації уповноваженими органами; в) погодження меж ділянки із суміжними власниками/користувачами при винесенні їх на місцевість (ст. 198 ЗКУ); г) результат процедури виготовлення документа, що посвідчує право власності на земельну ділянку.

На орган державної влади або місцевого самоврядування, уповноважений розпоряджатись земельними ділянками у визначений часовий період (ч.6-10 ст.118, п.15 Перехідних положень ЗКУ), покладено обов'язок ухвалення рішень щодо: а) надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки; б) затвердження розробленої землевпорядної документації; в) передачі земельної ділянки в приватну власність.

Уповноважені на погодження виготовленого проекту землеустрою особи мають: а) перевірити відповідність розробленого проекту вимогам законодавства в межах своєї компетенції; б) надати висновок про погодження проекту, якщо формування земельної ділянки не порушить вимог відповідного законодавства.

При цьому на територіальне управління земельних ресурсів на стадії оформлення (у зазначений період) Державного акта на право власності на земельну ділянку поклалися, зокрема, додаткові обов'язки щодо перевірки достовірності відомостей, які відображені в технічній документації, реєстраційній картці та бланку Державного акта на право власності на земельну ділянку (п.п. 2.4, 2.5 чинного на той момент Тимчасового порядку ведення державного реєстру земель, затвердженого наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 02.07.2003 № 174 (надалі – Тимчасовий порядок).

На виконавця землевпорядних робіт покладался обов'язок сформулювати ідентифікаційні ознаки земельної ділянки, як-то: а) визначити координати земельної ділянки за

геодезичною системою координат [8]; б) закріпити межі земельної ділянки в натурі (на місцевості) [9]; в) виготовити проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки (ч.7 ст.118 ЗКУ, ст.50 ЗУ «Про землеустрій» та ін.); г) сформувати обмінний файл, передати його разом із розробленою землепорядною документацією на розгляд реєстратору Державного реєстру земель (п. 2.1. Тимчасового порядку); д) виправити помилки за вказівкою реєстратора, у випадку їх виявлення (абз. 3 п.2.2. Тимчасового порядку).

Реєстратором державного реєстру земель у зазначений часовий період виступали структурні підрозділи Центру ДЗК, на які серед іншого покладалися обов'язки: а) здійснити процедуру перевірки обмінного файлу, у тому числі порівняння з технічною документацією на предмет відсутності перетинів та розривів між суміжними земельними ділянками, на тотожність даних балансу земель; (абз.4 п.2.2. Тимчасового порядку); б) видати та зареєструвати Державний акт на право власності на земельну ділянку (п.2.8. Тимчасового порядку).

Як бачимо до 1.01.2013 зацікавлена особа (майбутній власник земельної ділянки) у процесі формування земельної ділянки фактично не мала ефективних засобів контролю за коректністю формування землепорядної документації та внесенням відповідних даних до державного земельного кадастру.

У розглядуваній справі помилки, ймовірно, були допущені виконавцем землепорядних робіт при формуванні координат земельних ділянок, а також підрозділом Центру ДЗК як оператором (реєстратором) державного реєстру земель при внесенні до Державного земельного кадастру даних, які не узгоджуються між собою, спричиняють накладання і перетини меж.

Отже, до факту «накладення» меж земельних ділянок та, як наслідок, до факту порушення прав чотирьох власників земельних ділянок самі власники зазначених земельних ділянок відношення мати не могли, оскільки вони, як набувачі земельних ділянок, позбавлені можливості дієвого контролю за правильністю формування координат своєї земельної ділянки та їх внесенням до бази даних Державного земельного кадастру; по-

збавлені можливості виявити факт вчиненого порушення посадовими особами реєстратора. У викладеній ситуації підписані ними акти погодження меж земельних ділянок виявити накладання також не дозволяли.

Набувачі права власності на земельні ділянки повністю поклалися на землепорядні організації та органи земельних ресурсів (у т.ч. Центр ДЗК, який виконував частину функцій таких органів щодо ведення Державного земельного кадастру).

Із введенням у дію ЗУ «Про державний земельний кадастр» та «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень» процедура формування земельної ділянки дещо змінилася, проте зацікавлена особа так само позбавлена правової можливості дієвого контролю за коректністю обрахування меж та формування земельної ділянки.

Аналіз способів захисту прав, що пропонує Земельний кодекс України (ст. 152) та Цивільний кодекс України (ст.16), у зазначеній ситуації дозволяє діяти у два способи.

Перший спосіб – адміністративний позов (п. «д» ч.3 ст.152 ЗКУ та п.10 ч.2 ст.16 ЦКУ, п.1 ч.2 ст.17 та ч.4 ст.105 Кодексу адміністративного судочинства України) про визнання незаконними дій відповідного підрозділу Центру ДЗК щодо внесення до Державного земельного кадастру інформації про земельні ділянки, що перетинались з суміжними земельними ділянками, та зобов'язання органу, який здійснює ведення Державного земельного кадастру, вчинити дії по усуненню (ліквідації) перетинів зовнішніх меж земельних ділянок у Державному земельному кадастрі.

Задоволення зазначеного позову навіть при наявності беззаперечних доказів незаконності дій підрозділу Центру ДЗК при формуванні земельних ділянок не дозволить реалізувати відповідне рішення, а саме фактично усунути перешкоди в реалізації права власності на земельні ділянки чотирьох власників. Координатам земельних ділянок, які внесені до Державного земельного кадастру, відповідає кадастровий номер, площа та конфігурація земельних ділянок (з поворотними точками меж), що визначені в Державних актах на право власності на відповідні земельні ділянки. Тому виправлення відомостей у

Державному земельному кадастрі (уточнення відомостей про площу, межі суміжних ділянок тощо) не усуне порушення прав власності на земельні ділянки.

За таких умов зберегти правовстановлюючі документи на земельні ділянки не видається можливим – вони мають бути скасовані як такі, що містять інформацію, що не відповідає відомостям Державного земельного кадастру. У свою чергу, скасування Державних актів на право власності на земельні ділянки фактично призведе до відсутності правових підстав для використання конкретної земельної ділянки з огляду на відсутність оформленого права на неї.

Другий спосіб, на який може розраховувати Сторона-2, – це позбавлення права власності трьох суміжних власників шляхом подачі позову про скасування рішень органу місцевого самоврядування про затвердження проектів землеустрою щодо передачі земельних ділянок у власність та визнання недійсними Державних актів на право власності на земельні ділянки (п. «г» ч. 3 ст. 152 ЗК України та п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України). Остання позовна вимога хоча й справедливо критикується науковцями [10], проте у розглядуваному випадку видається необхідною в силу потреби корегування площі, меж земельної ділянки у правопосвідчуючих документах, що зумовлює зміну такої інформації та кадастрового номера земельної ділянки, а, отже, потребує формування нового об'єкта права. Судова практика визнає такі позовні вимоги [7, п. 2.3], а останні тенденції свідчать про великі шанси на задоволення такого позову саме в адміністративному суді [11, п. 12].

У свою чергу, колишні власники трьох земельних ділянок (що будуть позбавлені права власності внаслідок корегування меж та площі ділянок) зможуть претендувати тільки на відшкодування заподіяних збитків (п. „г” ч.3 ст.152 ЗКУ, п.8 ч.2 ст.16 ЦКУ) та на відшкодування моральної (немайнової) шкоди (п.9 ч.2 ст.16 ЦКУ). Розраховувати на примусове відведення (шляхом формування) нової земельної ділянки замість втраченої, особа, що втратила право власності, не матиме правових підстав, адже суд не вправі приймати рішення з питань, віднесених до виключної компетенції інших органів (наприклад, про

надання земельних ділянок у власність або в користування, а так само зазначати, яке конкретно рішення повинне бути прийняте) [7, п. 2.14].

Саме тому оформити право на нову земельну ділянку (із скорегованими межами, площею, конфігурацією) така особа зможе лише на загальних засадах за правилами чинного земельного законодавства, тобто в нашому випадку шляхом приватизації. Ситуація ускладнюється тим, що право на приватизацію за даним видом цільового призначення вже було використано раніше.

З введенням у дію Законів України «Про Державний земельний кадастр», «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» якісних змін правозастосовча практика в частині способів усунення перетинів меж земельних ділянок, на жаль, не зазнала.

Так, відповідно до абз.3 розділу 7 «Прикінцеві та перехідні положення» ЗУ «Про державний земельний кадастр» у разі, якщо після перенесення інформації про земельні ділянки з Державного реєстру земель до Державного земельного кадастру виявляються помилки у визначенні площ та/або меж земельних ділянок, такі помилки за згодою власника земельної ділянки можуть бути виправлені на підставі технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) або за матеріалами інвентаризації земель.

Аналогічний порядок стосується і виправлення помилок, допущених при веденні кадастру (ст. 37 зазначеного закону).

Законом констатується необхідність замовлення зацікавленою особою за власний рахунок нової землевпорядної документації. Таким чином, фінансовий тягар виправлення помилок лягає на особу, право якої було порушене внаслідок дії інших суб'єктів. Крім того, виправлення вказаних помилок допускається лише за письмовим погодженням із власниками суміжних земельних ділянок, що є неможливим, оскільки наявний спір.

З іншого боку, притягнення до відповідальності порушників (дисциплінарна, майнова відповідальність винних у описаній ситуації) не призведе до відновлення порушеного права.

Як бачимо, зазначені норми не здатні вирішити ситуацію без необхідності порушення прав суміжних власників – позбавлення їх таких прав.

Третім варіантом розвитку ситуації може стати впорядкування меж існуючих землеволодінь – механізм, закладений у ст. 79-1 ЗКУ, який дозволяє суміжним власникам за взаємною згодою перепланувати спільні межі без втручання органів влади. Недоліком такого підходу є те, що власники повинні добровільно погодитись з тим, що ділянка якогось із них „втрапить” частину площі, яка заявлялась при її наданні. Крім того, застосування даного підходу неможливе при системних помилках у даних земельного кадастру (що також нерідко трапляється), коли межі ділянок цілих масивів зміщені або неправильно вираховані, оскільки це зачіпає велику кількість осіб. Немоżliвий розглядуваний шлях і у вкладеній ситуації, оскільки земельні ділянки, межі яких накладаються, за даними правопосвідчуючих документів не межують взагалі.

Тож маємо ситуацію, коли виправлення помилки потребує розробки нової земельнопорядної документації, а це, у свою чергу, призведе до корегування площі/меж/конфігурації земельної ділянки і до виникнення розбіжностей із даними у рішенні про надання ділянки у власність.

Одним з дієвих способів захисту права власності особи у проаналізованому казусі лишається позбавлення права власності на землю власників, ділянки яких накладаються, із зобов'язанням уповноваженого органу внести зміни до Державного земельного кадастру. Водночас негативним наслідком буде те, що колишні власники змушені будуть проходити процедуру надання земельних ділянок вдруге зі складнощами, описаними вище.

Вважаємо, що уникнення подібних до викладеної ситуації можливе не лише за допомогою превентивних засобів (належне виконання обов'язків органами влади та суб'єктами господарювання), а й з використанням інших засобів захисту.

Для цього вбачається можливим вважати, що особа, якій раніше правомірно надана певна частина земельного ресурсу в якості

сформованої земельної ділянки, має непопустне право на нього. Результати усіх наступних дій, які мають наслідком формування нових об'єктів права, що призводять до накладання меж, мають бути скореговані в частині меж, які вже визначені по відношенню до раніше сформованої земельної ділянки (аналогічно ідеї Р. Торенса, що реалізована в законодавстві ряду країн). Даний механізм має бути аналогічним корегуванню виявлених помилок та не повинен обумовлюватись необхідністю обов'язкового позбавлення права власності на земельну ділянку „порушника” меж в судовому порядку (адже порушення виникає внаслідок дій/бездіяльності інших осіб).

Викладене дасть змогу вирішити наявні ситуації масштабного накладання меж, що спостерігаються за даними Державного земельного кадастру, шляхом співставлення дат набуття відповідних прав власності/користування.

Викладений алгоритм не є новим, і знайомий ще з часів римського права – *nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet* (Ніхто не може передати іншому більше прав, ніж має сам). Немоżliво відвести земельну ділянку (її частину) особі, якщо вона вже була передана іншому суб'єктові. Водночас новітнє земельне законодавство попри задекларовану наявність великої кількості кадастрових помилок, чомусь прямо такого принципу не визнає.

Відкритим лишається питання відповідальності – викладений механізм не стимулює до ретельної перевірки кадастрової інформації на предмет спотворення перед її внесенням до земельного кадастру.

Завершуючи аналіз ситуації, маємо зауважити, що у першій інстанції по викладеній справі було ухвалене рішення, яким суд встановив, що перекриття меж наявні (про що повідомив суду представник відділу Держземагентства), проте у задоволенні позову було відмовлено з огляду на неможливість звірки даних земельного кадастру з даними технічної документації, на підставі яких вони вносились. Суд вважає неможливим встановити, на підставі якої документації із землеустрою з'явилися накладання, а, отже, визначити, яку документацію слід доопрацювати як

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується ситуація накладання меж земельних ділянок і можливі шляхи її вирішення. Розглядаються варіанти судового захисту порушеного права. Констатується складність застосування передбачених законом механізмів усунення накладок, пропонуються шляхи вирішення такої ситуації.

SUMMARY

Article is dealt with overlapping of land plot boundaries and possible ways of its resolving. Ways of legal defense of rights violated are examined. Complexity of implementation of boundaries' overlapping mechanisms is stated; ways of arisen situation are proposed.

таку, що містить помилку (як спосіб захисту права відповідно до ст. 37 ЗУ „Про державний земельний кадастр”). У позові було відмовлено. Порушені права позивача і третіх осіб відновлені не були. Таким чином, суд не розв’язав спірну ситуацію, не відновив порушені права власності на земельні ділянки, а лише перекинув тягар її вирішення на самих власників.

Сподіваємось, що наявність великої кількості подібних спорів все ж таки зумовить законодавця до внесення змін до чинного законодавства, покликаних виправити ситуацію, яка склалася, і це завдання не буде перекидане на суди, які наразі не завжди можуть ефективно захистити порушені права в рамках чинного правового регулювання.

Література

1. Кулинич О.П. Поняття цивільно-правового способу захисту права приватної власності на земельні ділянки // Часопис Київського університету права. – 2011. – №4. – С 222-225.
2. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: Монографія. – К.: Логос, 2011.
3. Мірошніченко А.М. Обрання належного способу захисту прав на земельні ділянки // Адвокат. – 2011. – №1 (24) . –С. 26-31.
4. Носік В.В. Проблеми реалізації конституційної гарантії непорушності суб’єктивного права власності на землю в Україні // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 23 (62). № 1. 2010. – С.216-222.
5. Самбор М. Судовий захист прав та інтересів під час первинного набуття права власності на землю // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Юридичні науки. – 2011. – №86. – С. 77-81.

6. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013р. № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>

7. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.05.2011 № 6 «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 3.

8. п.п. 5.1., 5.2., 5.3.1., 5.3.3 та ін. Розмірів оплати земельно-кадастрових робіт та послуг, затверджених наказом Державного комітету України по земельних ресурсах, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України від 15 червня 2001 р. № 97/298/124 // Офіційний вісник України – 2001. – № 29. – стор. 172.

9. п. 1.12-1.14 Інструкції про порядок складання, видачі, реєстрації і зберігання державних актів на право власності на землю і право постійного користування землею, договорів на право тимчасового користування землею (в тому числі на умовах оренди) та договорів оренди землі, затвердженої наказом Держкомзему України від 04.05.1999 № 43 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 23. – стор. 357.

10. Мірошніченко А.М. Справи, яких не мало бути. Щодо адекватності обраного способу захисту прав на землю // Правовий тиждень. – №18-19, 26 травня 2011.

11. Постанова Пленуму вищого спеціалізованого суду України „Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів” від 20.05.2013 № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>